

Сыдыкбаев Ч.

**БИЛИМ БЕРҮҮ СИСТЕМАСЫН ТАЛКАЛОО МАМЛЕКЕТКЕ
КАРШЫ ДИВЕРСИЯ МЕНЕН БАРАБАР**

Сыдыкбаев Ч.

**РАЗРУШЕНИЕ СИСТЕМЫ ОБРАЗОВАНИЯ В ГОСУДАРСТВЕ,
РАВНО ДИВЕРСИИ**

Ch. Sydykbaev

**DESTRUCTION OF THE EDUCATION SYSTEM IN THE
STATE IS EQUAL TO DIVERSION**

УДК: 327.338.246 (575.2) (043.3)

Билим берүү – бул коомдун өнүгүшүнө жана функционалдашуусуна активдүү таасир этүүгө жөндөмдүү, салыштырмалуу өз алдынчалыкка ээ автономдуу система. Бирок билим берүүнүн башка тармактарга салыштырмалуу өз алдынчалуулугу ашыра пайдаланылып, анын мамлекеттик милдеттенмелерден такыр эле оолактап кетишине жол берилбеши керек.

Негизги сөздөр: билим берүү, мамлекеттик саясат, саясий маданият, этнопедагогика, улуттук коопсуздук.

Образование – это возможность влиять на развитие и функционирование общества, относительно независимая, автономная система. Однако, по сравнению с другими областями образования, осуществление автономии и обязательство государства не должно уклоняться от него вообще.

Ключевые слова: образование, государственная политика, политика культуры, этнопедагогика, национальная безопасность.

Education is an opportunity to influence the development and functioning of society, a relatively independent, autonomous system. However, in comparison with other areas of education, the exercise of autonomy and the state's obligation should not shy away from it at all.

Key words: education, state policy, culture policy, ethnopedagogy, national security.

Тилекке каршы мамлекеттик саясаттын бир катар маанилүү багыттары теңирден-тескери жолго түшүп алган Кыргызстанда билим берүү системасы да кризиске белчесинен эмес керек болсо, кокосунан баткан десек болот. Өлкөдөгү жалпы экономикалык абалга шылтап, тармактын күнүмдүк маселелерин чечүү менен алектенген өкмөт же мамлекет улуттун келечек тагдырын тайкылантчу маселеге тактап айтканда билим берүүгө көз жумду мамиле кылууда. Керек болсо башында сөз болгон билим берүүнүн автономдуулугу да кыргызга каршы иштеп жатканы өкүнүчтүү. Бул өзгөчө жогорку окуу жайларында байкалат. Мисалга министрликтин буйругу менен сөзсүз түрдө киргизилиши милдеттендирилсе да айрым окуу жайларда “Манас таануу” сабагы өтүлбөйт. Окуу жайдын жетекчилиги “битирлик” кылып, каражат үнөмдөп кошумча штат ачкысы келбей жатат дейин десен, ал жерде “Тендердик укук” деген сабак кадимкидей өтүлүп жатканына күбө болосун, бул өзгөчө жеке менчик жождорго тийиштүү көрүнүш. Бул билим берүүдөгү “көзкаманчылык” эмей эмине.

Билим берүү системасы мамлекеттин улуттук кызыкчылыктар тутумундагы өзгөчө маанилүү багыт. Себеби бул система мамлекеттин келечеги болгон жаштардын, өспүрүмдөрдүн адам, инсан катары калыптанышында чечүүчү ролду ойногон институт. Орто жана жогорку билим берүү системасы аркылуу жаш муундун социалдашуу процесси ишке ашат, ал өз кезегинде 20, 30 жылдан кийин коомдун негизин түзгөн муундун дүйнө таанымын, саясий маданиятын калыптандырат. Өлкөбүздүн билим берүү системасынын мектептик жана жождук денгээлдеринде улуттук кызыкчылыкка караманча каршы келген көрүнүштөр кездешет.

Өткөн жылдары Кыргыз Республикасынын алдындагы башкаруу Академиясында кыргыз тили такыр эле окутулбасы белгилүү болду, (белгилүү эле болчу, ачыка чыкты) муну ачыктаган мамлекет башчысы окуу жайды каарып өттү, эгер бул кемчиликти Президент айтпай, башка бирөө айтса ал окуу жайдын жетекчилигинин кулагынын сыртынан кетмек. Чынгыз Шамшиевди европалык билимге ээ, жаңыча ой жүгүрткөн либерал окумуштуу катары жогору баалайм, ал өзү жетектеген окуу жайда колдоого татырлык реформаларды жүргүзөн. Мен Чынгыз менен ал Кыргыз Республикасынын Президентинин алдындагы “Эл аралык стратегиялык изилдөөлөр институтунда” директор кезинде коопсуздук боюнча эксперт катары чакырылып эки ирээт жекече аңгемелешип ой чабытынын кенендигине, реформаторлук духуна ыраазы болгом, либералдык идеялары кыргыз кыртышына синер бекен деген ойдо калгам. Жогорудагы орой кемчилиги менен ал өзү эле уятка калбастан бүтүндөй жогорку билим берүү системасынын башын коомчулук алдында шылкыйтты, ал эле эмес улуттун рухий агаларынан болгон атасын да жаман абалда калтырды. Ушундай мекендеш эң жогорку денгээлдеги европалык билим, жаштык жигер, реформатордук дух болгон менен жан дүйнө улуттук көрөңгөдөн куржалак калып батышчылыкка ашкере сугарылып калса, биздин баа жеткис этнопедагогика үй-бүлөлүк тарбияда колдонулбаган болсо кайсыл жетекчи болсун эртеби кечпи, улуттук кызыкчылыкка каршы кадамдарга билип, билбей барып алышы мүмкүн..

Билим берүүнүн денгээлинен эмгек ресурстарынын денгээли, башкача айтканда келечек коомдун

экономикасынын деңгээли да көз каранды. Билим берүү системасы жаранды калыптандырат, ал аркылуу коомдук турмуштун саясий чөйрөсүнө таасир этет. Ал аз келгенсип билим берүү өзүнүн маданий-тарбиялык функциясы аркылуу келечек коомдун рухий жашоосуна да таасир этет. Анда эле Кыргызстандын келечеги туш тараптан бүдөмүктөнүп баратканын элестеткен божомол ачуу чындык.

Себеби билим берүүнүн деңгээли Кыргызстанда кескин төмөндөп кеткени жана да жыл өткөн сайын тездик менен төмөндөп жатканы жашыруун эмес. Жеке мен жождун окутуучусу катары “Кыргызстандын тарыхы” сабагынан мамлекеттик экзамендерге катышып: “Ч.Айтматов эл артисти”, “колхоз- тарбиясы жок айылдык бала”, “Маркс, Энгелс аялы менен күйөөсү”, “Тоголок Молдо басмачы болгон” дегендей төбө чачты тик тургузган жоопторго күбө болом. Албетте буга сабактарды жеткиликтүү бере албаган мугалимдер жана окуйм деп келип убактысынын көп бөлүгүн иштеп акча табам менен өткөргөн студент да күнөөлүү дейли. Бирок мектепти бүтүп келген абитуриенттердин билим деңгээли да туруктуу түрдө төмөндөөдө. Дагы азырынча айылдык мектептерде мурдагы “союздук закалкадан өткөн мугалимдер” иштеп жатышат, бери жагы 5 жыл ары жагы 10 жылда алардын дээрлик баары пенсияга чыгып кетишет. Алардын ордун болсо мектепти бүтөөр менен жождордун сырттан окуу бөлүмдөрүнө тапшырып коюп мектепте иштеп калышкан же жожду окуп эмес, иштеп жүрүп бүткөн жаш мугалимдер басат ошондогу билим берүүнүн абалы кандай деңгээлге түшөт элестеткиң келбейт. Кыргызстандагы орто билим берүүдөгү “Жаш мугалимдин депозити” программасын тармактык эле эмес, улуттук долбоорго айландыруу кечиктирилгис чаралардан.

Албетте баары нөл болуп калды деп оозду куу чөп менен аарчыбайлы билимдүү, акылы зирек, тубаса жөндөмдүү, жоопкерчиликтүү жакшы окуган уул-кыздар да бар. Бирок ошондой окуучуларды Кыргыз-Түрк лицейлери, андан ары Кыргыз-Түрк университеттер, Кыргыз-Америка университети, Кыргыз-Орус Славян университети сыяктуу окуу жайлар каймакты калпыгандай калпып кетип жатат. Түрк лицейлеринин окуу процессинин бир артыкчылыгы көптөгөн предметтер менен окуучунун башын адаштырбай математика, биология, химия сыяктуу айрым предметтерге гана басым жасап окуучунун бүт потенциясын ошол багыттарга буруп жакшы көрсөткүчтөрдү жаратып жатышат. Ооба ал окуу жайларда билим алган жаштар татыктуу билим алышат, кийин программалар аркылуу ошол эле мамлекеттерде билимдерин чет өлкөдө улантышат, биринчи мүмкүнчүлүктө эле ошол жакта калыпкалып жатышат. Багы жокко дагы жок дегендей болуп экономикабыздын чабалдыгынан биздеги айлык акы менен аларды байлап да Кыргызстанда алып кала албайсың. Биздеги байкалган дагы бир кооптуу тенденция азыр айыл мектеби менен шаар мектебиндеги билим берүүнүн сапаттык ажырымы жыл

санап өсүп Кыргызстандагы байлар менен кедейлердин ортосундагы ажырымдай алыстап бара жатат.

Ал эми мамлекеттик жана менчик окуу жайларда билим алган студенттердин армиясы күнүтүнү иштеп, лекцияларда үргүлөп олтуруп же келбей эле сабактарын айлыктын аздыгынын айынан акчага күнкор болгон окутуучу аркылуу бир басып келбей жүрүп бүтүп профессионалдык-интеллектуалдык сапаты төмөн адистердин катарын толуктайт. Андан алар иштеген мекеме, система, түпкүлүгүндө мамлекет жабырланат. Ураалап андан башка жол жок деп биз өткөн Болондук система жождук билим берүүнүн талкалап тынат окшойт. Азыр балдарыбыз көз алдыбызда ар бири өз бөлмөсүндө үңкүйүп кол телефону менен таң атырып интернеттин, уюлдук байланыштын зомбисине айланууда. Ал аз келгенсип жожго келгенде Болондук жазуу түрүндөгү тест студенттердин ойлоону жөндөмүн, сүйлөө маданиятын кескин төмөндөтүүдө. Так, табигый илимдердер факультеттери го мейли дейли социалдык-гуманитардык адистиктердин студенттерин да көзүн жалдыраткан, колунун манжалары менен сүйлөгөн роботторго айландыруудабыз. Батыштан таңууланган Болон процессинен Орусиянын керек болсо чыгыш европанын айрым окуу жайлары баш тартууда. Биз болсо Бажы биримдигине ураалап кирип кеткендей эле Болондук системаны артка кайткыс болуп кабыл алып алганбыз.

Кыргызстандын билим берүү системасын агын суудагы айлампага салыштырсак анда билим алган жалкоо, билим алууга жоопкерчиликтүү мамиле кылбаган же антейин десе ага шарты жок студенттер айлампадан сыртка чыгып калган келечеги күмөндүү шилендиге, агындыга окшош. Ал эми татыктуу билим алып дүйнөлүк окуу жайларда билимин өркүндөтүп жаткан жаштарды, агын менен кошо кеткен айылына, ата мекенине пайдасы жок ааламдашуунун курмандыктары катары кабыл алып кол булгап кала беребизби..

Бул тармака жетекчиликке Э. Сариева келгенде башка чөйрөдөн келди, системанын көйгөйлөрүн чечүүдө калыптанган нуктан чыгарып чечкиндүү реформаларга барат деген чоң үмүт болгон. Министр жакшы демилгелерди көтөрдү бирок анын бири да аягына чыккан жок. Же “жаны келген жаш келиндей үлбүрөгөн” министр айымды түшпөс идеясы жок директорлор, районолор, 10-15 жылдап иштеген шаа мүйүз ректорлор тоготкон жок. Бул министрликке тармактын мектептик, жождук тепкичтерин басып өткөн, системаны “коен жатагына чейин билген, директор, ректорлор эмне менен дем алганын билген реформатор жана ошол реформалардын аягына чыга алган эрки күчтүү, укуругу узун жетекчи керек. Болбосо баарыбыздын көз алдыбызда билим берүү системасы талкаланууда ага билим берүү кызматкерлери, ата-энелер, жалпы коомчулук көз жумду мамиле кылуудабыз.

Маркстын заманында британдыктардын төрт ирет премьер-министри болгон Ульям Гладстон деген жазуучусу болгон. Илимий коммунизмдин

атасы аны «улуу шумпай» атаган. Ошо Гладстон кайсы бир макаласында: «Тарыхтын чаңында калгысы келбеген чакан өлкөлөр эки нерсеге ээ болушу керек – алардын же табигый чоң байлыгы, же болбосо өнүккөн интеллектти болушу керек. Эгер мунун экөө тең жок болсо, анда андай өлкөлөрдүн келечеги күмөндүү болот», – деп жазганы бар. Муну кийин тарых тастыктады. Табигый байлыкка чукак «азиялык жолборстордун» баары жалаң акылдын аркасы менен дүйнөлүк өнүгүүнүн алдыңкы сабына секирип чыгышты. Ал эми байлыгы башынан ашып-ташып аткан кээ бир өлкөлөр болсо интеллекттин тартыштыгынан дагы эле итке минип отурушат.

Бизде Кудай берген кордолуу байлык деле бар эле, бирок анын үзүрүн кыргыз азырынча көргөн жок, балким, көрбөйт да болуш керек. Ал эми интеллект жагына келсек, албетте, «акыл эс ар дайым болот, бирок ал ар дайым эле акыл эс формасында көрүнө бербейт» (Маркс). Биз азыр ушундай абалдабыз.

Бизде жождор жаандан кийинки козукарындай жамыраганына нааразы болбой башынан аларга министрлик тараптан талап катуу коюлуп, ал эми ар бир окуу жайы өзүндөгү окуу процессинде тыкыр көзөмөл жасап, формалдуулуктарды башынан болтурбай иш алып барса Кыргызстан Борбор Азиядагы билим берүү рыногунда эмгиче татыктуу ордун таап калмак. Андай болгондо Кыргызстан Борбор Азияда сапаттуу жогорку билимди экспорттогон билим уясына айлануу мүмкүнчүлүгү жакшы пайдаланмак. Себеби эгемендиктин биринчи 10 жылдыгында Өзбекстандан, Түркмөнстандан, Казакстандан, Тажикстандан көптөгөн студенттер келип окушчу. Чет өлкөлүк студенттер азыр деле бар, бирок бир кездегидей массаны түзбөйт. Коңшу бул мамлекеттерде азыр деле жогорку билим алуу кымбат кызмат көрсөтүү. Эгер биздин жеке менчик жана мамлекеттик окуу жайлар сараңдык кылып пайданын артынан куубай, сандан сапатка өтүп жоопкерчиликтүү мамиле кылса, түшкөн каражатты окуу жайлардын материалдык техникалык абалын жакшыртууга жумшаса акыбети кайтмак. Бул эми маселенин пайда көздөгөн жагы деңиз.

Ал эми жогоруда сөз болгондой өзүн сыйлаган мамлекет билим берүүгө көз жумду мамиле кылбаш керек. Бир тууган Казакстандын мамлекет башчысы илимпоз же мугалим болбосо да көсөмдүк кылды. Алгач жөндөмдүү мектепте жогорку көрсөткүчтөрү

бар бүтүрүүчүлөрдү дүйнөлүк атакка ээ Гарвард, Оксфорд сыяктуу окуу жайларда акчасын төлөп окутуп жатты. Кийинчерээк чет жерде окуган студенттердин 90% пайызы ошол жакта калып, керек болсо улуттук өзгөчөлүктөрүндө да өзгөрүү болуп өз өлкөсүнө кайдыгер карап калганын байкады. Эми Абай, Н. Назарбаев атындагы жана башка саналуу окуу жайларын өз көзөмөлүнө алып, басым жасап жогорудагы дүйнөлүк атагы бар окуу жайлардын профессор окутуучуларын келишим менен чакырып окутуп баштады. Ал окуу жайлардын материалдык-техникалык базасы батыштык жождордон кем калбайт. Деги эле биздеги керек болсо улуттук деген макамы бар окуу жайларыбыз боордош өлкөнүн перифериялык окуу жайларына караандабай калганын көрүп арданасың. Мына замандаш улут кызыкчылыгынын биринчи планга койгон, улуттун уюткусуна доо кетирбей аны чындап, улуттун келечек потенциалын артырууга чоң маани берген чыныгы журт атасынын, улут коопсуздугуна, улут келечегине болгон жоопкерчиликтүү мамилеси.

Биздеги мугалимдердин айлык акысы, мектеп жождордун материалдык-техникалык базасы, өпчөп бюджет менен билим берүү системасын демек улут келечегин акырындап көөмп жатабыз.

Билим берүү системасын аң-сезимдүү түрдө талкалоо мамлекеттүүлүккө каршы диверсия менен барабар.

Адабияттар:

1. Мамытов А.М., Мамбеткалиев С.М. Образовательная безопасность Кыргызстана. - Сборник института социально-политических наук, 2006г.
2. Этническая идентичность номадов. - Бишкек: «Илим», 2009.
3. Салморбекова Р.Б. Кыргыз коомундагы антропосоциеталдык өзгөрүүлөр. - Бишкек, 2011.
4. Сулайманова Р.Т., Баймурзаева З.А. Совершенствование системы повышения квалификации педагогических кадров в современных условиях. – Бишкек: «Вестник КНУ», 2014. - №2.
5. Раимкулова А.С. Современные требования к подготовке школьного учителя в условиях гуманизации общества. - Бишкек: «Вестник КНУ», 2014. - №2.
6. Сыдыкбаев Ч.М. Билим берүүдөгү диверсия. «Ачык саясат», декабрь, 2015-ж.
7. Салижан Жигитов «Жаны заман келатат биз кантебиз». - Кыргыз Туусу, 1994-ж.

Рецензент: д.филос.н. и д.полит.н., профессор Артыкбаев М.Т.